

Prof. zw. Grażyna Korpala
Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki
Akademii Sztuk Pięknych im. J. Matejki w Krakowie
emeritus

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Kowalik
pt Zagadnienia ochrony i konserwacji sztuki efemerycznej.
Zachowanie dziedzictwa sztuki współczesnej XX-XXI wieku oparte
na sztuce w przestrzeni publicznej. Studia przypadków z Warszawy
wykonanej pod opieką promotora prof. dr hab. Iwony Szmelter, sporządzona w związku z przewodem doktorskim w dziedzinie sztuki w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja i restauracja dzieł sztuki na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie

Zacznę od konstatacji, którą niejednokrotnie przywołuję, przypominając że sztuka konserwacji wpisana nieprzerwanie w proces rozwoju sztuki zmusza artystów konserwatorów do weryfikacji funkcjonujących opinii. Ten aspekt uprawianej dyscypliny w konfrontacji ze sztuką współczesną wymaga szczególnej refleksji. Kwestia przemijania dzieł sztuki odgrywała zawsze i nadal odgrywa w rozważaniach konserwatorskich rolę kluczową, jednakże przemijanie, a zwłaszcza ulotność wpisana w artystyczną koncepcję współczesnych twórców staje się paradoksalnie problemem konserwatorskiej interwencji. Efemeryczność zjawisk artystycznych skłania do refleksji nad rozumieniem procesu konserwacji wykraczającego poza koncepcje tradycyjnie pojmowanego przedmiotu sztuki konserwacji. Istnieje bowiem trudność połączenia praktyki stosowanej i rozwijanej na potrzeby sztuki współczesnej z przyjętymi praktykami odnoszącymi się do dzieł sztuki tradycyjnych. Nietrwałość, tymczasowość, efemeryczność, ciągle zaskakiwanie eksperymentami, odbiega od tradycyjnych wyobrażeń materiałów, budujących w klasycznym pojęciu dzieła sztuki. Tego rodzaju twórczość wprowadza zamęt wkraczając w obszar zagadnień związanych z ochroną czy zachowaniem utworu, równocześnie wymaga pilnych działań w aspekcie ulotnej utraty materiałów. Dematerializacja sztuki współczesnej wychodzi poza artystyczny materiał, posiada własną specyfikę, zarazem prowokuje do zrewidowania konserwatorskiego spojrzenia na formę prezentowania sztuki z punktu widzenia własnego doświadczenia i zaangażowania. Aliści, efemeryczność **sztuki nie unieważnia tradycyjnej roli jaką pełni konserwacja dzieł sztuki**, zmusza jednak do objęcia wszechstronną analizą dualnego charakteru dzieła, zjawisk procesualnych oraz trudnych do rozwiązania zagadnień etycznych. Pani Anna Kowalik w swojej rozprawie doktorskiej z pełną odpowiedzialnością dekoduje powyższe dylematy w odniesieniu do sztuki współczesnej w przestrzeni publicznej. Z powodzeniem przeprowadza analizę odmiennego rozumienia i interpretacji nietypowego procesu ochrony wieloaspektowej struktury sztuki efemerycznej, skupiając się nad ochroną i konserwacją ulotnej sztuki w przestrzeni publicznej Warszawy. Współczesna sztuka ulicy (wyluczając działania wandalii) nietrwała, prowizoryczna, uzależniona od miejsca, technologii, czasowej prezentacji, wystawiona na eksploatacyjne działania odbiorców nie gwarantuje trwałości obrazujących ją przedmiotów jednak pozostawia po sobie, nie tylko "jakieś materialne ślady" lecz co najważniejsze wpisuje się w szeroko rozumiany pejzaż kulturowy. Dynamiczny rozwój tego rodzaju sztuki, w swojej genezie jako oddolny ruch kulturowy, tworzony w przestrzeni publicznej przez młodych niezależnych twórców kontestujących

problemy otaczającego ich świata jest zjawiskiem mającym zazwyczaj charakter bezprawnej ingerencji. Sztuka ulicy coraz wyraźniej wtapia się w tkankę miejską i jest szerokim polem dla badaczy. Doktorantka w swojej rozprawie przybliżyła trudne do zdefiniowania, stale ulegające modyfikacji pod wpływem trendów, zmian światopoglądu dokonania twórców street art'u i graffiti, mając świadomość, że terminologia dotycząca tych zjawisk jest kontrowersyjna i pozostaje wciąż w sferze dyskusji. Przybliżyła i porządkuje język, neologizmy i terminologię, idee, stosowane praktyki, techniki i technologie itworzy spis wymienianych w wywiadach twórców. Badając zagadnienia związane z kreowaniem sztuki efemerycznej widzi konieczność pilnego i niezbędnego opracowania, sposobu zachowania i wieloaspektowej ochrony struktury sztuki tymczasowej w przestrzeni publicznej.

Zadanie to wymagało reorientacji w rozumieniu sztuki efemerycznej, specyficznego stosunku do materii, jak również szczególnego rodzaju praktyk z obszaru działań przedłużających ich trwanie.

Anna Kowalik koncentruje swoją pracę na obiektach znajdujących się w Warszawie. Wybierając szczególnie doświadczone historycznie miasto, dowodzi ciągłości powstania i kontynuacji ulicznej sztuki efemerycznej, podkreślając zarazem szczególną rolę graffiti i street art'u w przestrzeni publicznej na linii czasu. Ten wątek uczytelnia podłoże historyczne, które stało u podstaw tworzenia tego typu działań na ulicach Warszawy, słusznie określone przez Autorkę mianem „partyzantki” ulicznej, formy buntu wobec zniewolenia kraju zwłaszcza przez okupanta niemieckiego i reżim komunistyczny. Graffiti i street art. często używane wymiennie, w opracowaniu autorki są nie tylko uporządkowane ale i szeroko analizowane, ciekawie reprodukowane. Rozważania w kontekście walorów estetycznych i ekonomicznych zjawisk graffiti i street art'u, na ogół mocno kwestionowanych, sprowokowały do odpowiedzi na zasadnicze pytanie co i kto decyduje co jest wandalizmem, co artystyczną ekspresją, zasługującą na uznanie.

Muszę przyznać, że prezentowana praca już na wstępie odczarowuje ten jeszcze niedawno trudny do zaakceptowania świat ulicznych twórców wymykający się wszelkim schematom i kryteriom, wykraczając poza dotychczasowe rutynowe myślenie. Powstające nowe utwory sztuki street art'u i kultura graffiti, jak wynika z badań Autorki (w tle przeprowadzone przez autorkę wywiady, w których wzięło udział 327 osób) przebiły się do szerokiego gremium odbiorców, nie pozostając obojętne, ciesząc się w większości pozytywną oceną społeczną. Wartości artystyczna wypowiedzi graficznych niektórych dzieł zdominowała negatywny odbiór społeczeństwa, utożsamiającego graffiti z wandalizmem i „bazgrołami”. Ten jeden aspekt jest dostatecznym argumentem podjęcia tego ważnego, nowatorsko ujętego tematu sztuki ochrony sztuki efemerycznej w przestrzeni publicznej. Doktorantka wprowadza czytelnika do podjętego tematu, precyzuje zjawiska efemeryczności zachodzące w sztuce na przestrzeni ostatnich 200 lat, prezentuje i porządkuje nazewnictwo, kierunki, znaczenia w odniesieniu do konkretnych dzieł i twórców, w tym kontekście przechodzi do holistycznie ujętej analizy sztuki w przestrzeni publicznej. Kompleksowo omawia sztukę ulicy, miejsca w których zaistniała, nawiązując do jej tożsamości w kontekście filozoficznym, antropologicznym i socjologicznym. Ten fragment pracy nie tylko o charakterze kompilacyjnym, ale przede wszystkim oparty na własnych badaniach, poszukiwaniach, na kontaktach z artystami i ich dziełami, przeprowadzonymi z obszernymi wywiadami oraz przeprowadzonej ankiecie wśród mieszkańców Warszawy stanowi bazę dla wyjaśnienia zjawiska powstałego dzieła i jego odmian w przestrzeni miejskiej. Jest to nieoceniona wiedza związana z sztuką uliczną.

Trudno w ramach ograniczających recenzję odnieść się do omawianych przez Autorkę kolejnych zagadnień dotyczących ochrony i konserwacji ulotnych dzieł w przestrzeni publicznej, w tym problemów związanych z autentyzmem, tożsamością, rolą jaką pełnią

w wybranej przestrzeni, odpowiedzialnością twórczą i prawem autorskim jak również odniesieniami społecznymi oraz problemami estetyki danej przestrzeni. Obszerność zagadnień jest proporcjonalna do ich opracowania i autorskiej oceny. Doktorantka prezentując powyższe zagadnienia udowadnia, że konserwator chcąc chronić dzieła w przestrzeni miejskiej musi zmierzyć się z szerokim spektrum poruszanych zagadnień, słowem integralnością dzieła, zweryfikować dotychczasową wiedzę i przyjąć odpowiednią strategię. Wybrane jako przykłady dokonania współczesnych artystów i writerów o zróżnicowanym charakterze, usytuowane w przestrzeni publicznej Warszawy prezentuje jako przykłady realizacji konserwatorskich wpisanych w opracowaną strategię. Poza oczywistą oceną konserwatorską stanu zachowania, techniki i technologii wykonania, ustalenia przyczyny zniszczeń ich konsekwencji, analizuje nadchodzące nieuniknione procesy przemijania. Doktorantka opracowała kryteria, które posłużą jako modelowe działania w podejściu i realizacji strategii ochrony dzieł efemerycznych w przestrzeni publicznej. Podstawą jest gromadzenie faktów związanych z samym artystą i procesem tworzenia danego dzieła oraz czynnikami ekonomicznymi społecznymi w tym włączenie miejscowej społeczności w proces konserwacji. Kluczowe są wywiady z twórcami, pozyskanie dokumentacji artysty, gromadzenie danych związanych z jego warsztatem (użytymi materiałami, producentami etc.), wywiady i rozmowy z urzędnikami, a także włączanie okolicznych mieszkańców, odbiorców, którzy w pojęciu Ingardenowskim konstytuują dane dzieło. Za priorytetowe uważa dokumentowanie dzieła co w erze cyfrowej daje nieograniczone możliwości (foto, video, skanowanie trójwymiarowe, mapping, zastosowanie dronów etc.). Wykorzystanie pełnego wachlarza współczesnych możliwości technicznego cyfrowego obrazowania i analizowania w odniesieniu do historii procesu tworzenia, zastosowanej techniki, użytych materiałów z uwzględnieniem socjologiczno-ekonomicznego i antropologicznego aspektu oraz działań prewencyjnych jest podstawą ochrony efemerycznej sztuki w przestrzeni publicznej. Autorka zaprezentowała także konserwację- restaurację cyfrową, do której wybrała 6 przykładów street art'u. Przy zastosowaniu zdjęć wysokiej rozdzielczości rekonstruuje kolor, selektywnie usuwa spękania, rysy wszelkiego rodzaju zabrudzenia, uszkodzenia, domalowania etc. Załączone do pracy wizualizacje cyfrowe dodatkowo ilustrują ten rodzaj eksperymentu, który będzie udoskonalany w miarę postępu i możliwości wykorzystania technologii cyfrowych. Upraszczając, nowe narzędzia ochrony sztuki efemerycznej to bezpośredni kontakt z artystą, zastosowanie najnowszych technik dokumentacji, partycypacja okolicznej społeczności przy uwzględnieniu środowiska w którym dzieło powstało.

Do zagadnień aktywnej konserwacji samego obiektu Autorka podchodzi z dużą rezerwą, co do której trudno się nie zgodzić. Zamieszczone w tekście wypowiedzi twórców, jak również załączone w aneksie przeprowadzone wywiady są potwierdzeniem słusznie przyjętej strategii i zarazem nieocenionym materiałem dla konserwatorów, kuratorów czy teoretyków sztuki.

Podsumowując praca odpowiada na kluczowe pytania - czy tego rodzaju sztuka w całym swoim przekazie może przetrwać, a jeżeli tak to czy powyższa sytuacja stanowi wybór pomiędzy zaniechaniem materialnej ochrony na rzecz dokumentowania dzieła, z próbą zachowania jej materialnych szczątków, czy należy zapewnić trwanie wyłącznie w jej konsekwentnej reinterpretacji, re-prezentacji.

W pracy odnajduję, głębsze pokłady refleksji nad zachowaniem współczesnej sztuki efemerycznej dotyczące rozwiązywania dylematów z punktu widzenia- materialnej autentyczności i kategorii etycznej. Jaka już wspomniałam wymagało to wyjaśnienia, a właściwie uporządkowania wiedzy o sztuce w przestrzeni publicznej. Podstawą zawsze będzie zrozumienie dobra kulturowego oraz poznanie historii i znaczenia obiektu. Prowadzenie dyskursu w tym duch to możliwość zachowania percepcyjnej formy dzieła.

Nieostrość pojęcia ulotność, efemeryczność, dematerializacja odgrywa zatem zasadniczą rolę, **potęguje ponownie dyskusję nad tym co oznacza materiał dzieła we współczesnej sztuce** w kontekście traktowania zabytkowej materii i jego pozamaterialnego ujęcia. Właściwe spojrzenie Autorki z perspektywy przemian wartościowania dzieł sztuki street art.'u i graffiti, kształtowania podejścia do problemu materialnej autentyczności i kategorii etycznej jest słuszne. Udowadnia, że efemeryczność nie jest wymierzona w materiał, bo jest procesem kulturowym, a nie fizycznym. Zatem nie możemy traktować procesów efemeryczności negatywnie w sensie trwania, bowiem dzieła sztuki ulotnej obligują raczej do weryfikacji koncepcji tego co w aspekcie sztuki oznacza **być** ponad konkretnymi mediami. Doktorantka w nowatorski sposób udowadnia, że efemeryczność w przypadku street art.'u daje się objąć refleksją konserwatorską jako zjawisko realne i uzasadnione. Wymaga to jednak uznania niekonwencjonalnego podejścia do intencji twórców oraz wyjaśnienia konsekwencji zjawiska w kategoriach materialnych ustaleń i teorii konserwacji. Nietrwałe formy sztuki współczesnej, uzależnione od miejsca prezentacji, często prowizoryczne, podlegające eksploatacyjnym działaniom, nie gwarantują z założenia materialnej trwałości należy jednak przyjąć możliwość ich re- prezentacji włączając ocalałe z nich fragmenty w nowe przestrzenie, układy i narracje.

Doktorantka ma świadomość, że problem reinterpretacji, re-prezentacji, zwłaszcza rekonstrukcji pozostanie zawsze otwarty, mimo zniszczenia dzieła czy zbliżającego się końca.

W tym miejscu pozwolę sobie na przewrotną, w kontekście konserwacji i restauracji puentę dotyczącą zachowania efemerycznej sztuki ulicy trawestując wypowiedź Paul'a Klee (...) *sztuka nie powinna "kopiować" widzialnego lecz ujawniać niewidzialne*, zatem... *konserwator nie powinien „rekonstruować „ widzialnego lecz ujawniać niewidzialne (...).*

Na zakończenie osobista refleksja, praca Anny Kowalik pozwoliła mi w nowy sposób spojrzeć na efemeryczne zjawiska sztuki ulicy rozwiała mój sceptycyzm i wątpliwości związane z tego rodzaju wypowiedzią artystyczną, docenić sens i siłę przekazu, jak również konieczność zapewnienia jej ochrony i przetrwania. Dzieła street art.'u nabierają wartości stając się, jak to określa Autorka, ikonami, paradoksalnie kontrastując z efemerycznością (s. 300). Biorąc pod uwagę popularność street art.'u w społeczeństwie, postawmy pytania - retoryczne czy w wobec kryzysu komunikatywności sztuki współczesnej wystawianej w galeriach i muzeach, street art swoją siłą przekazu nie jest rodzajem antidotum na wciągnięcie szerokiej społeczności w świat sztuk wizualnych?

Z obowiązku recenzenta chciałabym uzupełnić informacje podane w dysertacji, związane z poruszonymi zagadnieniami o pracę magisterską Soni Milewskiej dotyczącą *interaktywnej rzeźby cybernetycznej autorstwa Edwarda Ihnatowicza*.¹ wykonanej w Katedrze konserwacji i Restauracji Malowideł Sztalugowych pod moim kierunkiem oraz prace magisterskie wykonane w Katedrze Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennych dotyczące murali i graffiti -(performens), transferowanych na życzenie władz MOCAK'a z pierwotnej przestrzeni do muzealnych pomieszczeń. Przywołuje powyższe prace jako dobry przykład krytycznie ocenianych przez doktorantkę decyzji dotyczących wrywania rzeźb, murali, graffiti z ich pierwotnego miejsca.

Natomiast moja uwaga dotyczy redakcji tej obszernej pracy. Jej zawartość spokojnie można podzielić na dwie odrębne prace z korzyścią dla czytelnika, co należy przemyśleć przygotowując ją do druku.

¹ Sonia Milewska, „Drugie życie dzieła sztuki. Projektowanie konserwatorskie w kontekście sztuki współczesnej na przykładzie restauracji Senstera (ok1970 rok- interaktywnej rzeźby cybernetycznej autorstwa Edwarda Ihnatowicza) Praca magisterska pod kierunkiem G.Korpal., archiwum WKiRDS ASP im Jana Matejki w Krakowie

Na zakończeni chciałabym podkreślić że dysertacja mgr Anny Kowalik jest niezwykle ważnym etapem analizowania zjawisk sztuki współczesnej na potrzeby konserwacji dzieł sztuki. Zdefiniowanie zagadnień odnoszących się do sztuki w przestrzeni publicznej w odniesieniu do takich zjawisk, jak jej ulotność z punktu widzenia konserwatora sztuki jest nowatorskim spojrzenia na dziedzinę ochrony dziedzictwa kulturowego, a także ukazaniem kierunku rozwoju myśli konserwatorskiej w stronę zróżnicowanych zjawisk sztuki w przestrzeni publicznej : murali, street art.'u , grafitti, neonów, rzeźby.

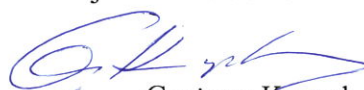
Praca doktorska zawiera; 429 stron wydruku komputerowego, z starannie dobraną, bogatą bibliografią (367 pozycji dodatkowo 96 stron internetowych) 343 fotografie, 29 grafik, 27projektów i 14 diagramów. Drugi tom liczący 245 stron to prezentacja udzielonych wywiadów przez 27 twórców. W przeprowadzonej ankiecie uczestniczyło 327 mieszkańców Warszawy. Załączone wydrukowane na nośniku cyfrowym aneksy, zawierające dokumentację cyfrową dla 6 obiektów. Praca skonstruowana jest zgodnie z zasadami pracy naukowej i prezentuje rzetelny warsztat. Załączone wywiady w istotny sposób budują i wzbogacają pracę.

W ocenie teoretycznej pracy zgodność treści z tytułem, zakres i treść oraz trafność rozwiązań jak również dobór wykorzystanych źródeł oceniam wysoko. Powyższa ocena dotyczy także strony formalnej pracy, języka i materiału dokumentacyjnego.

Konkluzja

Intelektualna, badawcza i artystyczna wartość przedstawionej do oceny pracy spełnia warunki określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65 poz. 595 z późn. zmianami) i wnioskuję do Szanownej Rady Dyscypliny i Szkoły Doktorskiej Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie o dopuszczenie mgr Anny Kowalik do dalszych etapów przewodu doktorskiego w dziedzinie sztuk plastycznych i konserwacji dzieł sztuki.

Kraków 16 . 02 . 2022 rok

Grażyna Korpala

5